

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра спортивної медицини, здоров'я людини

Хавелко Г.С.

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Лекція з навчальної дисципліни

„Методика навчання основ здоров'я ”

для студентів спеціальності 014.14 Середня освіта (здоров'я людини)

“ЗАТВЕРДЖЕНО”

на засіданні кафедри спортивної

медицини, здоров'я людини

„28” серпня 2019 р. Протокол №

1

Зав.каф _____ Шиян О.І.

Львів 2019

Тема. ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

План

Вікова періодизація розвитку особистості.

Видатні педагоги про вікову періодизацію.

Акселерація.

Людська особистість розвивається в анатомо-фізіологічному, психічному, соціальному напрямках. Анатомо-фізіологічні зміни виявляються у збільшенні й розвитку кісткової та м'язової систем, внутрішніх органів, нервової системи. Психічні зміни охоплюють розумовий розвиток, формування психічних рис особистості. У набутті соціальних якостей, необхідних для життя в суспільстві, полягає соціальний розвиток особистості.

Розвиток особистості залежить від спадковості, середовища та виховання. Його джерелом і внутрішнім змістом є різноманітні внутрішні та зовнішні суперечності. Вони виявляються у психічних процесах збудження і гальмування, в емоційній сфері - у відчуттях задоволення і незадоволення, радості і горя. Ці суперечності стосуються також спадкових даних і потреб виховання (дитина-інвалід завдяки вихованню досягає певного рівня розвитку), рівня розвитку особистості й ідеалу (оскільки ідеал завжди досконаліший за конкретного вихованця, він спонукає до самовдосконалення особистості). Стимулюють розвиток суперечності між потребами особистості та моральним обов'язком (щоб потреба не вийшла за межі суспільних норм, її "стримує" моральний обов'язок людини, сприяючи формуванню здорових матеріальних і духовних потреб особистості). Особистість активно розвивається, відчуваючи суперечності між своїми прагненнями та можливостями (прагнучи досягти певних результатів у навчанні за недостатнього рівня пізнавальних можливостей, дитина починає посилено працювати над собою).

У навчально-виховній діяльності педагогам слід враховувати, що розвиток особистості школяра має наслідувальний характер (ця закономірність є основою теоретичних засад використання прикладу у вихованні), а людська особистість розвивається в діяльності (всебічний розвиток природних задатків людини відбувається тільки в процесі її життєдіяльності), під впливом середовища (умови життя, насамперед близьке оточення, засоби масової інформації, вулиця, шкільний колектив, справляють відчутний вплив на розвиток особистості школяра). Цей розвиток відбувається як результат впливу на всі сторони людської психіки (на уроці, виховному занятті повинні бути задіяні мислення, увага, пам'ять, уява, емоційно-почуттєва сфера). Нові риси особистості потребують нового ставлення до неї (врахування у вихованні не тільки вікових особливостей учнів, а й щоденне його збагачення знаннями" життєвим досвідом), адже кожного наступного дня вона є іншою, ніж учора.

Особливості фізіологічного та психічного розвитку пов'язані з анатомо-фізіологічним дозріванням організму (його органів, центральної нервової системи, залоз внутрішньої секреції). Увесь процес розвитку людини поділяють на певні вікові періоди.

Вікова періодизація (класифікація) - поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові відрізки (періоди), що вимірюються роками.

Уперше своєрідну вікову періодизацію особистості запропонував давньогрецький філософ Платон (428-348 до н. е.). Охоплюючи життєвий цикл розвитку людини від народження до смерті, вона розкриває зміст виховання та діяльності особистості у кожному віковому періоді.

Вікова періодизація чеського педагога Яна-Амоса Коменського (1592-1670) передбачає дитинство, отрочтво, юність, змужнілість і відповідні ступені в системі народної освіти, кожний з яких розрахований на шість років.

Здавна педагоги і психологи намагалися вирішити проблему визначення вікових періодів розвитку особистості. Зокрема, грецький філософ Арістотель (IV ст. до н.е.) зробив першу спробу визначити основні етапи розвитку людської психіки, вбачаючи в них повторення етапів родової еволюції органічного світу. Він розглядав цей процес як матеріалізацію природних можливостей, які згодом перетворюються на реальність і поєднують людину із зовнішнім світом. Арістотель розділив розвиток дитини на три періоди (по сім років кожен) назвавши їх відповідно: рослинний, тваринний, розумний.

Під впливом суспільних вимог до навчання й виховання молодого покоління визначний чеський педагог Ян-Амос Коменський (1592—1670) обґрунтував принцип «природовідповідності» процесу навчання, обстоював потребу вивчати природу дітей і молоді, їх вікові особливості, зважати на них під час визначення змісту і методів шкільного навчання. Своє розуміння вікових особливостей психічного розвитку дітей він застосував під час вироблення теорії навчання. Його вікова періодизація складається з чотирьох етапів (по шість років кожен): дитинство, отрочтво, юність, змужнілість. В основі її — особливості розвитку і виховання дітей відповідно до періодів шкільного навчання.

На сучасному етапі розвитку педагогіки існують різні підходи до визначення вікової періодизації: за психолого-педагогічними критеріями, що враховують характерні для кожного віку рівень розвитку, зміст і форми навчання й виховання, основну діяльність, відповідний їй рівень свідомості й самосвідомості особистості. Природною основою вікових особливостей розвитку є анатомо-фізіологічне дозрівання організму, його органів, центральної нервової системи, залоз внутрішньої секреції.

Узагальнивши результати досліджень багатьох психологів, вітчизняні психологи В.Ф.Моргун та Н.Ю.Ткачова запропонували цілісну схему періодизації розвитку особистості впродовж усього її життя.

Згідно з нею основні періоди розвитку підростаючої людини мають такий вигляд:

- 1) фаза новонародженості (від одного до двох місяців);
- 2) стадія немовляти (до кінця року);
- 3) перехід до раннього дитинства (від року до трьох);
- 4) дошкільне дитинство (3-6 років);
- 5) молодше шкільне дитинство (6-10 років);
- 6) підлітковий вік (11-15 років).

Нині у шкільній практиці утвердилася емпірична класифікація, пов'язана з розвитком школи і дошкільних закладів.

Шкільний вік поділяють на

молодший (6-7 - 11-12 років);

середній, або підлітковий (12- 15 років);

старший, або юнацький (15-18 років).

Межі вікових періодів відносно рухомі, тому що природний потенціал дітей і виховний вплив на них різні. Кожній віковій групі властиві певні анатомо-фізіологічні, психічні та соціальні ознаки, які називають віковими особливостями.

Молодший шкільний вік. Важливим показником готовності дитини до навчання є звичка до розумових зусиль, зосередженість у роботі, вміння слухати вчителя і виконувати його вказівки. Пізнавальна діяльність молодших школярів, як правило, проходить у процесі навчання. Пам'ять молодших школярів наочно-образна. Мислення розвивається в них від емоційно-образного до образно-логічного.

Підлітковий вік. Проходить бурхливий ріст і розвиток всього організму. Статеве дозрівання вносить нові переживання і думки в їхнє життя. Сприймання перебуває в стадії становлення, тому якість його різна. Поліпшується продуктивність і зростає якість пам'яті. Підліткові властиве розмаїття інтересів. Значне місце в його житті відіграють різні форми спілкування, велике прагнення до дружнього спілкування. Необхідна

диференціація в організації життя хлопців і дівчат. Наприкінці періоду перед учнями реально вимальовується завдання вибору професії.

Юнацький вік. Це період формування світогляду, самосвідомості, характеру і життєвого самовизначення. Пізнавальна діяльність сприяє формуванню світогляду. Пам'ять старшокласників характеризується зрілістю. Мислення здатне абстрагувати й узагальнювати навчальний матеріал. Мова збагачується науковими термінами, стає виразною і точною. Уперше старшокласники переживають почуття кохання. У них стають стійкими професійні інтереси. Прагнення до самовиховання стає рисою особистості.

Для педагогіки школи теоретичне й практичне значення має періодизація життя й розвитку людини шкільного віку. Заслуговує на увагу періодизація шкільного віку, запропонована академіком Б.Т.Лихачовим:

1. Від народження до одного року – раннє немовля. Це період початкового пристосування, початкової адаптації.
2. Від 1 до 3 років - власне немовля. Один з найплідніших і найінтенсивніших періодів накопичення дитиною соціального досвіду, становлення фізичних функцій, психічних властивостей і процесів.
3. Від 3 до 6 років – раннє дитинство – період переходу до дитинства, інтенсивного накопичення соціально значимого досвіду в соціальному просторі, формування основних рис характеру і ставлення до навколишнього світу. Всі три періоди — від народження до 6 років — називають ще перед-дошкільним або дошкільним. Систематичне навчання в дитячому садку і школі для багатьох дітей починається з 6 років. Воно здійснюється з урахуванням того, що психофізіологічна, морально-вольова готовність дітей - до систематичної навчальної праці, інтелектуальної, фізичної, емоційної напруги настає до 7 років.
4. Від 6 до 8 років – власне дитинство. В цей період завершується початкове визрівання фізіологічних і психологічних структур головного мозку, здійснюється подальше накопичення фізичних, нервово-фізіологічних та інтелектуальних сил, які забезпечують готовність до повноцінної систематичної навчальної праці.
5. Від 8 до 11 років – перед-підлітковий період – час зрілого дитинства, накопичення фізичних і духовних сил для переходу до отрочтва. Разом з періодом дитинства цей період має ще й назву молодший шкільний вік.
6. Від 11 до 14 років – отрочтво, підлітковий вік – новий якісний етап у становленні людини. Найхарактернішими рисами його є: з точки зору фізіології - статеве дозрівання, психології – особистісна самосвідомість, свідомий вияв індивідуальності. Цей період називають ще середнім шкільним віком.

7. Від 14 до 18 років — юнацький вік – період завершення фізичного й психічного дозрівання, соціальної готовності до суспільно корисної продуктивної праці і громадянської відповідальності. Дівчата і юнаки — старші школярі – отримують певну підготовку в галузі психології та етики сімейного життя [21, 84 - 85].

Найскладнішим є підлітковий період. Підлітки ще недалеко відійшли від молодших школярів, але вже перейшли бар'єр самосвідомості. Їх ще досить сильно приваблюють зовнішні форми життєвих явищ, але цікавлять вже й змістові їх аспекти. У сприйманні морально-естетичного образу іншої людини панує функціонально-романтичний підхід. Естетично підліток оцінює не лише зовнішній вигляд, але й окремі моральні якості — мужність, відвагу, активність, вірність, справедливість, рішучість. Однак, підліток може захопитися й асоціальним типом поведінки, псевдоромантичним образом життя людей, які здійснюють правопорушення. Тому підлітковий період вимагає особливої уваги з боку дорослих та індивідуального підходу.

У кожній віковій групі є значні індивідуальні відмінності, які визначаються природними задатками, різними життєвими умовами і вихованням дитини. Ці особливості називаються індивідуальними.

СТАДІЇ РОЗВИТКУ ЗА ЕРІКОМ ЕРІКСОНОМ

Американський психолог Ерік Еріксон (1902-1994) виокремив кілька психосоціальних стадій розвитку особистості.

Немовля (від народження до кінця 1-го року). У цей період завдяки материнській турботі закладаються основи здорової особистості у вигляді загального почуття довіри, «впевненості», «внутрішньої визначеності». Людина довіряє соціуму, виходячи з міри довіри до своєї матері. Почуття недовіри, страху, підозрілості з'являються, якщо мати ненадійна, відштовхує дитину.

Раннє дитинство (від 1-го до 3-х років). Дитина починає самостійно діяти (наприклад, стояти, ходити, вилазити, вмиватися, одягатися, їсти). Ідентичність дитини на цій стадії може бути позначена формулою: «Я сам» і «Я – те, що я можу». Розумна дозволеність сприяє становленню автономії дитини. У разі постійної гіперопіки або ж, навпаки, коли батьки очікують від дитини надто багато з того, що виходить за межі її можливостей, у неї виникають сумнів і невпевненість у собі, виробляється слабка сила волі.

Вік гри (від 3-х до 6-ти років). У дошкільному періоді розпалюється конфлікт між ініціативою і провиною. Діти починають цікавитися різними видами діяльності, пробувати нове, контактувати з однолітками, залюбки піддаються навчанню і вихованню. Це вік, коли головним почуттям ідентичності стає: «Я — те, що я буду». Заохочення починань дитини сприяють

становленню ініціативності, розширенню меж незалежності, розвитку творчих здібностей. За надмірного контролю і обмеження діяльності у дітей виникає сильне почуття провини. Діти, охоплені цим почуттям, пасивні, скуті і в майбутньому мало спроможні до продуктивної праці.

Шкільний вік (від 6 до 12 років). У цьому віці дитина виходить за межі сім'ї і починається систематичне навчання. Діти прагнуть дізнатися, що з чого виходить і як воно діє. Ідентичність дитини тепер виражається так: «Я – те, чого я навчився». Навчаючись у школі, діти долучаються до правил усвідомленої дисципліни, активної участі. Небезпека цього періоду полягає в появі почуття неповноцінності, або некомпетентності, сумнівів у своїх здібностях або у статусі серед однолітків.

Юність(від 12-13 до 19-20 років) – найважливіший період у психосоціальному розвитку людини. Вже не дитина, але ще й не дорослий, підліток стикається з новими соціальними ролями і пов'язаними з ними вимогами. Він оцінює світ і ставлення до нього, здійснює стихійний пошук нових відповідей на важливі запитання: «Хто я?», «Ким я хочу стати?». Підлітки відчують пронизливе почуття своєї непотрібності, душевного розладу і безцільності, іноді кидаються у бік «негативної» ідентичності, делінквентної (відхиленої від норми) поведінки. Криза ідентичності, або рольова плутаність, призводить до неспроможності вибрати професію або продовжити освіту, іноді до сумнівів у власній статевій ідентичності. Позитивна риса, пов'язана з успішним виходом із кризи періоду юності, – це здатність зробити власний вибір, знайти свій шлях у житті і залишатися вірним узятим на себе зобов'язанням, прийняти суспільні принципи і дотримуватися їх.

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ДИТИНИ ЗА ВИГОТСЬКИМ

Відомий психолог Л. С. Виготський (1896-1934) встановив чотири основні закономірності, або особливості дитячого розвитку:

Циклічність. Розвиток має складну організацію в часі, темп і зміст розвитку змінюються впродовж дитинства. Піднесення, інтенсивний розвиток змінюються уповільненням, згасанням. Цінність місяця в житті дитини визначається тим, яке місце він займає в циклах розвитку: місяць у дитинстві не тотожний місяцю в підлітковому віці.

Нерівномірність розвитку. Різні якості особистості, зокрема психічні функції, розвиваються нерівномірно. Є періоди, коли функція домінує, зокрема, це період її найбільш інтенсивного, оптимального розвитку, а інші функції опиняються на периферії свідомості і залежать від визначальної функції. Кожен

новий віковий період характеризується перебудовою міжфункціональних зв'язків – щоразу домінує інша функція.

За Виготським, рушійна сила (чинник) психічного розвитку – це навчання. Не кожне навчання виконує роль рушійної сили розвитку, може трапитися і таке, що воно виявиться даремним або навіть загальмує розвиток. Щоб навчання було розвивальним, воно повинно орієнтуватися не на завершені вже цикли розвитку, а на ті, що виникають, на зону найближчого розвитку дитини. Зону найближчого розумового розвитку Виготський визначає як різницю, «відстань» між рівнем актуального розвитку дитини і рівнем її потенційного розвитку. Рівень складності завдань, що їх вирішує дитина самостійно, визначає актуальний рівень розвитку. Рівень складності завдань, що їх вирішує під керівництвом дорослого, визначає потенційний рівень. У зоні найближчого розвитку є психічний процес, що формується у спільній діяльності дитини і дорослого; після завершення етапу становлення він стає формою актуального розвитку самої дитини.

Лев Виготський поділяє періоди розвитку дитини відповідно до психологічного віку, який визначається до початку кожного вікового періоду соціальною ситуацією розвитку – своєрідним, специфічним для даного віку, особливим ставленням дитини до навколишнього середовища, способом життя дитини, її «соціальним буттям».

Дедалі накопичуючись, психологічні новоутворення – продукти вікового розвитку і водночас передумови подальшого розвитку – поступово заходять у суперечність зі старою соціальною ситуацією розвитку, ведуть до її зламу і побудови нових взаємин, які відкривають нові можливості для розвитку дитини в наступному віковому періоді. Так відбувається зміна психологічних вікових груп. Л. Виготський розрізняв два типи вікових періодів, що змінюють один одного,— стабільні і критичні (кризи).

Періодизація, запропонована Виготським, включає такі періоди:

криза новонародженості;

дитинство (від 2-х місяців до 1-го року);

криза 1-го року;

раннє дитинство (від 1-го року до 3-х років);

криза 3-х років;

дошкільний вік (від 3-х до 7-ми років);

криза 7-ми років;

шкільний вік (від 8-ми до 12-ти років);
криза 13-ти років;
пубертатний вік (від 14 до 17-ти років);
криза 17-ти років.

СТАДІЇ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ЗА ПІАЖЕ

Швейцарський і французький психолог Жан Піаже (1896-1980) за основу вікової періодизації взяв стадії когнітивного (інтелектуального) розвитку. Кожна з цих стадій характеризується певним стилем мислення і способом вирішення поставлених завдань.

Сенсомоторна стадія (до 2-х років)

Дитина в цей період навколишній світ сприймає відносно своїх відчуттів. Вона живе «тут і тепер». Іграшка існує тільки тоді, коли дитина її бачить, чує, торкається її. Коли іграшка зникає з поля відчуттів — для дитини її не існує, вона її не шукає. Після закінчення цього періоду дитина починає розуміти об'єктивний характер навколишнього світу (наприклад, що речі можуть існувати навіть тоді, коли вона їх не бачить), а також усвідомлювати найпростіші причиново-наслідкові зв'язки (наприклад, що отримає десерт, якщо з'їсть основну страву).

Доопераційна стадія (2—7-ми років) складається із двох підстадій:

Передпонятійної (2—4 роки). Дитині важко усвідомити, що існує безліч речей з однаковими характеристиками (що іграшка в руках іншого малюка така сама, як у неї, а не та, що у неї вдома).

Інтуїтивної (4—7 років). Дитина здатна вирішити багато завдань інтуїтивно, але її мислення все ще ґрунтується більше на сприйманні, ніж на логіці.

Стадія конкретних операцій (7—11(12) років). На цій стадії поступово формуються основи логічного мислення. Однак зберігається здатність розв'язувати задачі, які легко уявити.

Стадія формальних операцій (12—14(15) років). Формується спроможність оперувати абстрактними поняттями, логічно мислити, аналізувати наслідки і робити висновки. Зверніть увагу, що лише після завершення цієї стадії дитина здатна самостійно робити свідомий вибір(!) і

відповідати за його наслідки. Це враховано у кримінальному та цивільному законодавстві, яке підходить до правопорушень дитини інакше, ніж до правопорушень дорослої людини. Адміністративна і кримінальна відповідальність настає у 16 років, за деякі особливо важкі злочини — у 14 років. До цього віку дитина вважається не повністю дієздатною, тобто такою, що не може усвідомлювати і керувати своєю поведінкою, а отже, й нести відповідальність за її наслідки.

ВИЗНАЧЕННЯ ООН ЩОДО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ І ЮНОСТІ

Через відсутність загальноприйнятого визначення підліткового віку і юності Організація Об'єднаних Націй (ООН) відносить до підлітків осіб віком 10-19 років, а до молоді — осіб віком 15–24 років для цілей статистичного обліку без шкоди для інших визначень, що їх використовують держави – члени ООН. Разом підлітків і молодь позначають терміном «молоді люди», до яких належать особи віком 10-24 років. Конвенція про права дитини визначає дітей як осіб віком від народження до 18 років [3].

Список використаних джерел:

1. Реан А. А . Психология и педагогика /А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. —СПб .: Питер, 2002. — 432 с .: ил. — (Серия «Учебник нового века»).
2. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология)/И. В. Шаповаленко.— Москва, 2005[Електронний ресурс].—[Режим доступу]: <http://www.alleng.ru/d/psy/psy014.htm>
3. ЮНФПА. Підліткова і молодіжна демографія. Огляд [Електронний ресурс].—Режим доступу: <http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/factsh>